

дущего мира, человечества, которое идет к многополярности Нового мирового порядка и он будет определять его дальнейшую судьбу.

В статье рассматриваются механизмы реорганизации Европейского Союза: децентрализация и создание единого государства. Автором определено, что в современных условиях Западная Европа лишена международно-правовой правосубъектности. Также отмечено, что существует борьба между национальными и наднациональными структурами.

In article mechanisms of reorganization of the European Union are considered: decentralization and creation of the uniform state. By the author it is defined that in modern conditions Western Europe is deprived of international legal legal personality. It is also noted that there is a fight between national and supranational structures.

Стаття надійшла до редколегії 25.10.2016

УДК 321.6/7:323.1(4-11+5-191.2)

Дзюбенко Ю. М., НУ «ОЮА»

ДЕМОКРАТИЧНІ ТА АВТОРИТАРНІ ТЕНДЕНЦІЇ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ТА ЦЕНТРАЛЬНО-АЗІЙСЬКИХ КРАЇН ПОСТРАДЯНСЬКОЇ ЄВРАЗІЇ

На основі чотирьох індикаторів (політична участь, верховенство права, політична і соціальна інтеграція, інклюзивність та недискримінація) охарактеризовано демократичні та авторитарні тенденції Східноєвропейських та Центрально-азійських країн пострадянської Євразії. Визначено, що країни досліджуваних регіонів характеризуються зростанням авторитарних тенденцій, починаючи з 2014 року, що зумовлено втручанням Росії у внутрішні справи.

В останні роки хвиля пост 1970-х демократизації сповільнилася або, в разі деяких країн, повністю змінена. Відповідно до вимірювання системи Economist Intelligence Unit половина населення в світі тепер живе в демократії. Однак в останні роки, спостерігається практика повернення до авторитарного режиму.

Також, враховуючи низку культурно-історичних, географічних, релігійних, ментальних, соціо-політичних, економічних та інших особливостей було доцільно проводити даний аналіз, виходячи з регіонального розташування країн. Отже, мета даної статті – аналіз досвіду гібридних політичних трансформацій в країнах Східноєвропейських та Центрально-азійських країн пострадянської Євразії.

В процесі дослідження було запропоновано чотири показники, за допомогою яких можна комплексно проаналізувати весь світовий досвід гібридних політичних трансформацій. Такими індикаторами є політична участь, верховенство права, політична та соціальна інтеграція, інклюзивність та недискримінація. Саме ці фактори соціо-політичного життя дають можливість всебічно охарактеризувати перебіг політичного транзиту як демократичний чи недемократичний.

Наступний регіон на якому автор зосередив увагу це Східноєвропейські та Центрально-Азійські країни пострадянської Євразії (ПРЕ). Хоча 13 Східноєвропейських та Центрально-азійських країн пострадянської Євразії поділяють спільне минуле в якості складових республік колишнього Радянського Союзу, сьогодні вони проявляють велику різноманітність політичних режимів.

У Грузії, Киргизстані і Україні, демократія виникла з масових протестів проти фальсифікації виборів у 2003 – 2005 роках. Молдова була в змозі підтримувати конкурентоспроможні політичні режими з початку 1990-х років [2].

На противагу цьому, інші сім країн ПРЕ відображають траєкторії, які з первісної боротьби за владу серед еліт і в деяких випадках періодів політичної плюралізації привели до реконсолідації авторитарного правління. Домінуючі політичні еліти у Вірменії, Азербайджані, Білорусі, Казахстані, Росії, Таджикистані, Туркменістані та Узбекистані сприймають вибори в якості єдиного законного режиму доступу до політичної влади і проводять регулярні президентські, законодавчі та місцеві вибори. Проте, президенти і правлячі політичні партії забезпечують собі перемогу за рахунок використання різних маніпуляційних та репресивних методів. Поділяючи цю рису, авторитарні режими значно відрізняються в межах їх підтасовок і в окремих випадках політичних репресій, кооптації, патронажу.

П'ять демократичних режимів в пострадянській Євразії організують регулярні, вільні і в значній мірі справедливі вибори, які призводять до передачі влади між конкуруючими політичними силами. Проте, демократії Грузії, Киргизстані, Молдови та України не можна вважати стабільним або консолідованим, оскільки правлячі політичні представники часто зловживають своїми посадами з метою експлуатації державних ресурсів і розширення своїх мереж клієнтелістського обміну. Законодавчі, суди та інші формально незалежні інститути занадто слабкі, щоб тримати правлячі політичні еліти підзвітними. Ці недоліки щодо горизонтальних механізмів підзвітності поглиблюються слабкістю організації незалежних засобів масової інформації та громадянського суспільства.

Вісім авторитарних режимів в регіоні варіюються в залежності від ступеня відкритості.

Оскільки Вірменія і Росія стикаються з певними проявами політичної конкуренції, незалежними ЗМІ та громадянськими свободами, вони можуть бути класифіковані як виборчі авторитарні режими.

Узбекистан і Туркменістан відзначають інший кінець авторитарного спектра, складаючи замкнуті автократії, які забороняють і переслідують політичну опозицію, пригнічують громадянське суспільство і порушують громадянські свободи і права людини.

Азербайджан, Білорусь, Казахстан і Таджикистан знаходяться між цими двома авторитарними полюсами, поєднуючи проміжні рівні репресій і відкритості.

Політичні еліти і громадяни в регіоні ПРЄ в цілому згодні в утвердженні демократії як ідеї і принципу, але при цьому мають широко різноманітні і в деякій мірі невизначені погляди про те, що демократія означає на практиці, і як реалізувати її в своїй власній країні. Зв'язки з Європою, обмежені ресурси і сильне почуття національної ідентичності сприяли створенню і політичному виживанню демократично обраних керівників і законодавчих органів в країнах ПРЄ. Ці всі структурні умови були присутні в Грузії, Молдові та Україні. За останні 15 років, економічні, політичні та культурні зв'язки з Європою поглибилися, а національна самосвідомість збільшилася зі згасанням радянського досвіду [2]. Ці тенденції також впливають на інші країни ПРЄ, але доходи від природних ресурсів (Азербайджан, Казахстан, Росія), великий

контрольований державою сектор економіки, що субсидується Росією разом з більш слабкою національною ідентичністю (Білорусь), а також своєрідні пост-імперські вірування (Росія) та загрози (Вірменія) послабили їхній вплив.

У Центральній Азії, зв'язки з Європою, як правило, слабші, і соціально-економічна, політична і культурна модернізація більшою мірою асоціюється з Росією. Політичне керівництво сприяло створенню та підтриманню демократичних інститутів в Киргизстані. Проте, їх майбутнє залишається невизначеним в світлі недавньої міжетнічної напруженості в Киргизстані.

Специфічною в даному регіоні є і політична участь. Регулярні вибори проводяться в усіх країнах ПРЄ, але тільки парламентські та / або президентські вибори в Грузії (2012 р., 2013 р.), Киргизстані (2010 р., 2011 р.) і Україні (2012 р., 2014 р.) мають приблизні стандарти вільного і справедливого виборчого процесу. Навіть в цих країнах виборчі процеси і інститути є часом спірними і, як і раніше, продовжують ускладнюватись порушеннями.

В інших країнах регіону уряди і парламенти обмежують право агітувати і балотуватися на посаду, виключаючи або маргіналізуючи групи і політиків, які виступають проти режиму. Правлячі політичні еліти та їх прихильники або агенти володіють і використовують адміністративний ресурс, щоб впливати на голосування. Часто використовуються методи маніпуляції, які включають підкуп голосів, залякування виборців, вкидання бюлетенів, дезінформацію виборців і визнання виборчих бюлетенів недейсними. Для правлячих політичних еліт, вибори служать способом демонстрації масової підтримки діючих президентів і пропрезидентських партій, розширення соціальної бази політичного режиму, а також способом підвищення інформованості еліт стосовно соціальних проблем суспільства. У 2013 році шляхом саме таких виборів підтвердились діючі президенти в Азербайджані і Таджикистані.

Прагнучи попередити «виборчі революції», які б повторили Помаранчеву революцію в Україні або революцію троянд в Грузії, авторитарні політичні режими в регіоні ПРЄ все більше обмежують права на свободу об'єднань та зібрань. В Росії прийняли закон, який зобов'язує громадські групи реєструватися в якості іноземних агентів, якщо вони отримують іноземне фінансування і займаються політичною діяльністю.

У 2013 році в Азербайджані були посилені реєстраційні правила для зарубіжних організацій та НУО, які мають іноземне фінансування, а також введені обмеження на здатність НУО збирати кошти. У Туркменістані іноземні гранти для НУО повинні бути схвалені урядом. Політики в низці країн Центральної Азії, по суті, копіювали російське законодавство про «іноземного агента». Правоохоронні органи в Росії, Узбекистані та інших країнах проводили більш часті і агресивні перевірки організацій громадянського суспільства [2].

Права на свободу об'єднань і зібрань відносно добре встановлені і захищені в Грузії, Молдові та Україні. Наприклад, в 2012 році Україна спростила умови і процедури, що регулюють реєстрацію громадських об'єднань та благодійних організацій [4].

Утвердження верховенства права також проходить дуже нестабільно. За винятком Молдови, всі держави ПРЄ мають напів-президентські чи президентські системи правління. Сильні президенти домінують у виробленні політики в усіх цих системах, спираючись на формальні і неформальні повноваження і механізми політичної координації.

Грузія, Киргизстан і Україна після демократичних проривів скоротили конституційні повноваження своїх президентів. У Грузії, повноваження президента були зменшені в 2010 році, зі змінами, які набувають чинності після президентських виборів в жовтні 2013 року Грузія пережила період «співжиття» з жовтня 2012 по листопад 2013 року, з правлячою більшістю і президентом, які представляли дві основні протидіючі політичні сили. Киргизький президент продовжує значно впливати на парламент і уряд, хоча конституційне положення президента було ослаблено в 2010 році. Подібні конституційні поправки, які ослабили президентську владу в Україні були прийняті в 2004 році, які було скасовано у 2010 році і відновлені в лютому 2014 року після колапсу режиму президента Віктора Януковича. Контроль В. Януковича над парламентом зменшився після парламентських виборів у жовтні 2012 року, а після того, як він наказав застосування насильства проти демонстрантів, які зібралися на Майдані в Києві, в загалі зазнав краху.

У доповіді ICG було розглянуто реверс в бік авторитаризму Грузії. Уряди західних держав, які вважали Грузію островом демократії в морі неліберальних режимів, були вражені тим,

як в листопаді 2007 р. уряд придушив мирні акції протесту, застосувавши для цього несумірні сили. Починаючи з «революції троянд», проте, адміністрація президента М. Саакашвілі ставала все більш нетерпимою до інакомислення в міру того, як вона прагнула реформувати неефективні пострадянські інститути, стимулювати розвиток вкрай слабкої економіки, відновити контроль над регіонами, які відкололися, Абхазією і Південною Осетією і протидіяти втручанням в свої справи свого сусіда Росії. Намагаючись відновити свій імідж демократа, Саакашвілі призначив проведення дострокових президентських виборів на 5 січня 2008 року, на яких він, як очікував, отримав перемогу [1].

Уряд Саакашвілі занадто часто діяв оминаючи закон. Зокрема, концентрація влади в руках невеликої групи людей, котра сповідує одні й ті ж погляди, еліти, і нетерпимість до критики привела до порушення демократичних принципів. Стає все більш очевидним кумівство при призначенні на посади у вищому ешелоні влади. Система інституціональних «стримувань і противаг» була порушена, в системі правосуддя все більше панує свавілля, права людини занадто часто порушуються, а свобода слова обмежена [1].

Невідповідне застосування сили проти мирних демонстрантів, насильницьке закриття приватного телеканалу і введення надзвичайного стану спричинило за собою припинення однозначної до теперішнього часу підтримки грузинського керівництва з боку Заходу.

Заважає верховенству права в регіоні той факт, що в багатьох країнах ПРЄ президентські укази широко використовуються в якості заміни законів, тим самим підривають авторитет законодавчого органу. Президенти підтримують неофіційний поділ повноважень шляхом врівноваження впливу різних центрів сили. Два авторитарні уряди вже почали робити обережні кроки в напрямку децентралізації: Росія ввела прямі вибори губернаторів регіонів, хоча в даний час вони попередньо відбираються муніципалітетами і президентом; а Казахстан дозволив місцевим представницьким органам обирати керівників районного рівня та сільських органів місцевого самоврядування [2].

Судові органи в більшості країн регіону продовжують залежати від президента і широкої виконавчої влади. Виконавча влада часто контролює або впливає на призначення суддів, визначає судові бюджети, і може перешкодити справі. Більшість країн ПРЄ все ще

намагаються реформувати посаду генерального прокурора, який представляє собою незалежну гілку влади і тримає далекоюжні наглядів та слідчі повноваження, успадковані від радянських часів. Ряд урядів здійснили реформи, спрямовані на підвищення адміністративного потенціалу та ефективності судів в судовому вирішенні ділових суперечок. Ці реформи спрямовані на вдосконалення організаційних і правових умов для інвестицій.

Грузія прийняла ряд законів, що зміцнюють автономію судової системи, а прокурорські функції виконує Міністр юстиції. Молдова прийняла закони в жовтні 2013 року, спрямовані на зміцнення професійної відповідальності суддів.

Порушення громадянських прав стають все більш частими в багатьох країнах ПРЄ. Механізми та інститути для переслідування, покарання і виправлення таких порушень формально встановлені, але не працюють надійно. Війна на Сході України і придушення опору на Північному Кавказі, спричинили за собою численні вбивства та інші порушення прав людини. Особи, що належать до етнічних і інших меншин стикаються з дискримінацією в багатьох країнах ПРЄ. Домінуючі політичні еліти використовують ворожість по відношенню до негетеросексуальних меншин, а в своїх засудженнях оцінюють Захід як морально вироджену культуру. Вороже ставлення до неслов'янських мігрантів активізувалися в Росії, що призвело в жовтні 2013 року до антимигрантських заворушень, спровокованих російськими націоналістами в Москві. Кілька держав Центральної Азії використовували погрози ісламістського радикалізму як привід, щоб обмежити права релігійних громад.

У більшості прикладів демократії пострадянської Євразії мають сильніші інститути політичного представництва, ніж авторитарні режими. Крім того, партії, групи інтересів та організації громадянського суспільства є більш ефективними в посередництві між суспільством і політичною системою.

Авторитарні режими в Азербайджані, Білорусі і Казахстані інституціоналізували і диференціювали канали територіально-функціонального представництва інтересів, але вони менш відкриті, ніж в демократичних державах, і дають привілеї певним групам інтересів і лоббі. У закритих автократіях Узбекистану і Туркменістану, політичні партії та об'єднання існують, але вони або жорстко контролюються правлячою групою або пригнічені. Недовіра пронизує громадську сферу, і громадянська

самоорганізація значною мірою обмежується приватними колами дисидентів [2].

В партійних системах більшості авторитарних держав ПРЄ домінують пропрезидентські партії, які контролюють значну більшість місць в їх парламентах. Пропрезидентські партії також часто користуються підтримкою номінально незалежних членів парламенту, тим самим розмиваючи межі парламентської підзвітності. Всі авторитарні режими в ПРЄ дозволяють в рамках своїх парламентів наявність таких незалежних депутатів і лояльних до режиму «опозиційних» партій. У грудні 2013 року навіть Туркменістан, найбільш репресивна автократія ПРЄ, зменшив парламентське домінування пропрезидентської партії (90 % місць) з метою включення нових парламентських партій, що представляють бізнес, жінок і молодь. Такі додаткові партії виконують важливі для режиму легітимаційні та координуючі функції, оскільки вони дозволяють різним верствам суспільства виражати свої інтереси; це, в свою чергу, дозволяє урядам кооперувати представників цих сегментів, і в той же час відволікати виборців від груп, які виступають проти режиму.

Партійні системи в демократичних режимах є більш конкурентоспроможними, але вони не структуровані відповідно до чітких програмних відмінностей. Політичні партії тут організовані навколо політичних лідерів і особистих відносин. Оскільки більшість політичних партій не мають широкого членства і стабільний електорат, вони залежать від доступу до державних ресурсів.

Моделі соціальної і політичної інклюзивності в ПРЄ знаходяться під меншим впливом таких чинників як демократичний характер і властивості політичного режиму країни. Етнічно однорідні національні держави, такі як Вірменія або Монголія, а також порівняно різнорідні країни, такі як Білорусь чи Росія, забезпечують більш сприятливі умови для широкої участі. Високі рівні соціально-економічної нерівності, як в Грузії, створюють потенціал для соціальної ізоляції і конфліктів, якщо ці питання не будуть розглядатись в ході ринкових реформ. Країни Центральної Азії – Киргизстан, Таджикистан і Узбекистан, а також Молдова в Східній Європі, є найбіднішими країнами в ПРЄ з точки зору середньодушового валового національного доходу. Широко поширені високі показники бідності обмежують інклюзивність в цих суспільствах.

Зупиняючись на соціальній та політичній інтеграції, зауважимо, що Асоціації захисту бізнес інтересів та профспілки існують у всіх країнах ПРЄ, але їх здатність бути посередником між суспільством і політичною системою обмежена. Бізнес і політичні інтереси тісно переплітаються в багатьох країнах. Авторитарні політичні режими тісно здійснюють контроль за діяльністю груп інтересів, керуючи своїми власними провладними групами і обмежуючи створення незалежних організацій. Уряди Росії та інших авторитарних держав надають привілейований статус для провладних або нейтральних до режиму груп інтересів, і встановили узаконені форми консультацій з цими групами. Приватні бізнес-асоціації мають порівняно невеликий політичний вплив в країнах з невеликими приватними секторами економіки (Білорусь, Туркменістан, Узбекистан).

Великі вітчизняні компанії і великі іноземні інвестори підтримують прямі і частково неформальні відносини з урядами, ігноруючи інтереси асоціацій. Неформальні відносини і мережі також домінують в секторі природних ресурсів. Невеликі компанії, як правило, недостатньо представлені в політичному процесі, хоча уряди в ряді країн ПРЄ визнали їх важливість для економічних інновацій та модернізації. Традиційні профспілки втратили багатьох членів, а тому профспілки в цілому слабко вкоренилися в економічних секторах з невеликими, приватними компаніями, в сфері послуг і в сучасних галузях промисловості.

Мало громадян стають членами організацій громадянського суспільства, так як самоорганізовані об'єднання і групи ще не заповнили порожнечу, залишену після розпуску обов'язкових масових організацій властивих для соціалістичних держав. Автономні громадянські групи в значній мірі утворюються лиш на міському рівні, і створюються молодими громадянами з вищою освітою, що належать до тільки-но сформованого середнього класу.

Згідно з повідомленням USAID, число зареєстрованих організацій громадянського суспільства у 2013 році коливалося від 20 (Туркменістан) і до 4,184 (Грузія) на мільйон жителів. Тим не менш, багато зареєстрованих організацій громадянського суспільства не працюють, а деякі з цих організацій мають на меті лиш ухилення від сплати податків. В серпні 2014 року опитування в Росії показало, що близько 90 % респондентів в період 2012–2013 рр. не брали участь в жодній громадянській або політичній діяльності [2].

В Україні організації громадянського суспільства відіграли ключову роль в широкій політичній мобілізації громадян, яка призвела до повалення режиму президента В. Януковича. У Грузії і Вірменії громадянські організації і групи на рівні громад також стали більш активними та брали участь в кількох успішних громадських кампаніях.

Бідність і нерівність структурно вкоренилися в усій ПРС. Білорусь і країни з доходами від експорту нафти і газу (Азербайджан, Казахстан, Росія і Туркменістан) відносяться до економік з вище середніми або високими (Росія) доходами. Нерівність доходів особливо висока у Росії і Грузії, де коефіцієнти Джині варіюються в діапазоні вище 40, в той час як Білорусь і Україна демонструють меншу нерівність в доходах (значення Джині нижче 30). Країни Центральної Азії характеризуються більш низькими показниками очікуваної тривалості життя і тривалості шкільної освіти, що вказує на менш розвинені системи охорони здоров'я і освіти. Грузія, Киргизстан і Таджикистан мають особливо високий рівень абсолютної бідності.

Рівень участі жінок в системі початкової та середньої освіти є відносно високими в більшості країн ПРС. Проте, жінки як і раніше недостатньо представлені в державних установах і в інших провідних соціальних позиціях. У сільській місцевості, підходить щодо ролі жінок в суспільстві традиційні та засновані релігії не дозволяють дівчаткам відвідувати школу. Рівень участі жінок на ринку праці знизився у порівнянні з відносно високим рівнем, який був за часів колишніх державних соціалістичних режимів.

Підсумуюмо, що всі держави даного регіону визначають себе як громадянські нації-держави, та в їх конституціях надані рівні права всім громадянам незалежно від їх етнічного походження чи віросповідання. Політичні партії також прагнуть до інтеграції етнічних меншин шляхом включення представників меншин до їх керівництва. Проте, особи, що належать до домінуючої етнічної групи більше представлені в державних установах та інших провідних посадах. Існують правові положення, спрямовані проти дискримінації, але їх реалізація вкрай недостатня. Робітники-мігранти з бідних пострадянських країн Центральної Азії піддаються різним формам дискримінації в Росії, починаючи від поганих умов праці і слабкого правового захисту до ворожості на етнічному ґрунті.

Отже, для країн ПРЄ характерний високий рівень соціальної недовіри, ймовірно, збережеться, посилюючи роз'єднаність між громадянами і посередницькими організаціями територіального і функціонального представництва інтересів. Соціальні медіа створюють потенціал для децентралізованого зв'язку та мереж, які можуть частково замінити політичні партії з більш гнучкими формами політичної організації. Однак пропрезидентські партії в авторитарних політичних режимах ПРЄ будуть продовжувати існувати, оскільки вони не тільки дозволяють політичним лідерам організувати підтримку, а й надають громадянам можливості для кар'єрного зростання та доступу до державних ресурсів.

Бібліографічний список:

1. ICG: Саакашвили не сформировался по плану после президентства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.civil.ge/rus/article.php?id=21482>.
2. Middle East and North [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nextgenerationdemocracy.org/wp-content/uploads/2015/03/NGD_RegionalReports_MENA_FINAL_email.pdf.
3. Nations in Transit 2014: Eurasia's Rupture with Democracy / eds. by S. Habdank-Kolaczowska, K. Machalek, Ch. T. Walker. – New York, 2014. – 27 p.
4. Nations in Transit 2015: Democracy on the Defensive in Europe and Eurasia / eds. by S. Habdank-Kolaczowska, K. Machalek, Ch. T. Walker. – New York, 2013. – 32 p.

На основе четырех индикаторов (политическое участие, верховенство права, политическая и социальная интеграция, инклюзивность и недискриминация) охарактеризованы демократические и авторитарные тенденции Восточноевропейских и Центрально-азиатских стран пост-советской Евразии. Определено, что страны исследуемых регионов характеризуются ростом авторитарных тенденций, начиная с 2014 года, что обусловлено вмешательством России во внутренние дела.

On the basis of four indicators (political participation, the rule of law, political and social integration, inclusivity and non-discrimination) democratic and authoritative tendencies of the East European and Central Asian countries of Post-Soviet Eurasia are characterized. It is defined that the countries of the explored regions are characterized by growth of authoritative tendencies, since 2014 that is caused by intervention of Russia in internal affairs.